

ПЕРЕВАГИ Й ЗАГРОЗИ ПІДВИЩЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПОПИТУ ЯК ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

Аналізуючи досвід 2005 року, коли істотне збільшення внутрішнього попиту не змогло компенсувати наслідки вагомого зменшення попиту на товари експорту, що призвело до сповільнення динаміки економічного зростання, доцільність подальшої підтримки переорієнтації сукупного попиту на внутрішній ринок викликає деякі сумніви.

Дослідження проблеми внутрішнього попиту як фактора економічного зростання та його чинників знайшло відображення у працях вітчизняних та зарубіжних економістів та науковців Є. Дубогриза, В. Пищейка, В. Геєця, В. Шевчука, І. Крючкової, С. Тигіпка, В. Точиліна, В. Вавришука, Л. Сергєєвої та О. Русакової, Л. Шульмана, І. Фішера, В. Мускателі, Д. Вайнеса та багатьох інших. Проте дослідження даної проблематики не втрачає актуальності і потребує детального аналізу специфіки внутрішнього ринку окремих країн.

Метою даної статті є огляд останніх тенденцій розвитку внутрішнього ринку України, аналіз внутрішнього попиту як важеля подальшого економічного зростання країни, визначення чинників внутрішнього попиту та їх впливу на стабілізацію макроекономічної ситуації в країні.

Українську економіку на сучасному етапі доречно порівняти з недобудованою стіною – безумовно могутнім, але таким, що має численні проломи утворенням. Понад те, проломи, схоже, в найближчій перспективі збільшуватимуться. Проблема модернізації вітчизняних промислових активів так і не вирішено, а енергію приватного капіталу знову спрямовано на перерозподіл власності.

Цеглиною вкрай необхідною нинішній українській промисловій політиці на думку багатьох економістів є внутрішній попит. Є. Дубогриз вважає, що про це свідчить аналіз досвіду розвинених країн, передусім США, економіка яких два століття тому перебувала в зародковому стані, а в середині XIX ст. нагадувала сьогодишню українську. Перетворитися на повноцінного партнера Британії, Франції, Німеччини та Росії, що домінували у світі, США змогли завдяки вдалому розширенню внутрішнього попиту і переорієнтації промисловості на власні потреби.

Адже розвиток внутрішнього попиту передбачає появу нових компаній та потужностей, що, своєю чергою, позитивно позначається на економіці країни. Навіть стихійне і неконтрольоване зростання українського внутрішнього попиту в середині 90-х привело до виникнення сильних гравців харчового та алкогольних ринків, що вже зараз займають домінуючі позиції поряд з російським і східноєвропейським конкурентам. Нарешті, внутрішній попит є більш передбачуваним і керованим елементом економіки, ніж важко прогнозовані зовнішні ринки.

В. Пищейко схиляється до думки, що переорієнтація економіки на внутрішній попит – серйозний шок для економіки України, до якого вона має ще пристосуватись. Оскільки наша економіка завжди орієнтувалася здебільшого на зовнішні ринки, вона виявилася неготовою до таких змін, які фактично неможливо здійснити ні за пів року, ні за рік [2].

Збільшення приватного споживання та видатків бюджету неодноразово пропонувалось для прискорення темпу економічного зростання як альтернатива подальшому нарощуванню експорту [4, 5]. Вже зараз внутрішній попит дозрів, щоб забезпечувати 4-5% зростання [6, с.26]. Однак, на думку В. Шевчука проблема полягає в тому, що збільшення внутрішньої компоненти сукупного попиту не повинно супроводжуватись прискоренням інфляції та появою від'ємного сальдо поточного рахунку.

Призупинення темпів зменшення внутрішнього ринку 2001-2003 р. відбулося в результаті дії ряду внутрішніх чинників, які можна поділити на дві групи: чинники впливу на кінцевий та інвестиційний попит. Величину попиту на товари кінцевого споживання визначають рівні реальної заробітної плати і пенсій. У 2001-2003 рр. вдалося досягти зростання цих показників (у 2003 році темпи зростання індексу реальної зарплати перевищили аналогічний показник 1998 року на 19 %, а в 2004 вже на 27%; пенсій відповідно на 84% та 130%). Поліпшилося кредитування реального сектора економіки, збільшилися обсяги оборотних коштів підприємств, що стимулювало інвестиційний попит. Усе це відбувалося при рівні інфляції, який не перевищував 10% [8].

Розширення внутрішнього попиту у 2005 році, яке стимулювалося активним кредитуванням споживчих потреб населення, не супроводжувалося адекватним зростанням обсягів інвестицій та виробництва, що на думку А. Даниленка та Н. Шелудько зумовило розбалансування пропорцій між нагромадженням та споживанням. На фоні посилення платоспроможного попиту відбувався спад інвестиційної активності, що, у свою чергу, спричинило зростання цін, і стимулювання імпорту замість стимулювання економічного зростання [10].

На вади нинішньої макроекономічної моделі вказує також академік В. Геєць, акцентуючи увагу на тому, що виникла своєрідна ілюзія кредитної підтримки макроекономічної стабільності.

За словами В. Точиліна, визначальним напрямом розвитку внутрішнього ринку є збільшення внутрішнього попиту на споживчі та інвестиційні товари і задоволення його переважно вітчизняною продукцією., стратегічне завдання полягає у збільшенні прискореними темпами товарообороту між резидентами національної економіки.

Наприкінці 90-х років минулого століття в економіці України намітилася тенденція до звуження внутрішнього ринку. У 2001-2003 рр. у цілому вдалося дещо зрівняти темпи зростання експорту із темпами зростання внутрішнього ринку. Якщо в 2000 р. темпи зростання експорту порівняно із 1998 роком становив 247% (при абсолютних показниках 106.2 і 43.0 млрд грн.), а внутрішнього ринку – 152% (при абсолютних показниках 326.2 і 214.4 млрд. грн.), то в 2003 порівняно із 2001 – відповідно 136% і 130 % при зростанні обсягів експорту на 40.8 млрд. грн. Обсяг надходжень на внутрішній ринок за цей період збільшився на 123.3 млрд. грн.

Однак, ця стабілізація була нестійкою, дані за перше півріччя 2004 року свідчать про те, що призупинення темпів зростання внутрішнього ринку в 2001-2003 році не мали переломного характеру. Темпи зростання експорту у 2004 році становили 142,6 % (до попереднього року), а внутрішнього ринку 121,9%.

Проте, вже з початку 2005 року ситуація почала змінюватись на користь внутрішнього ринку, темпи зростання експорту становили 107,2% (до 2004 року) при обсягах 244,1 млрд грн., а внутрішнього ринку 123,4% при обсягах 94,332 млрд грн. [12].

Важливе значення для активізації ендогенних факторів розвитку має зростання частки споживання у валовому внутрішньому продукті. На думку опонентів екзогенного розвитку, це важливо тому, що нераціональне збільшення експорту автоматично призводить до відносного зменшення кінцевого споживання і валових нагромаджень капіталу.

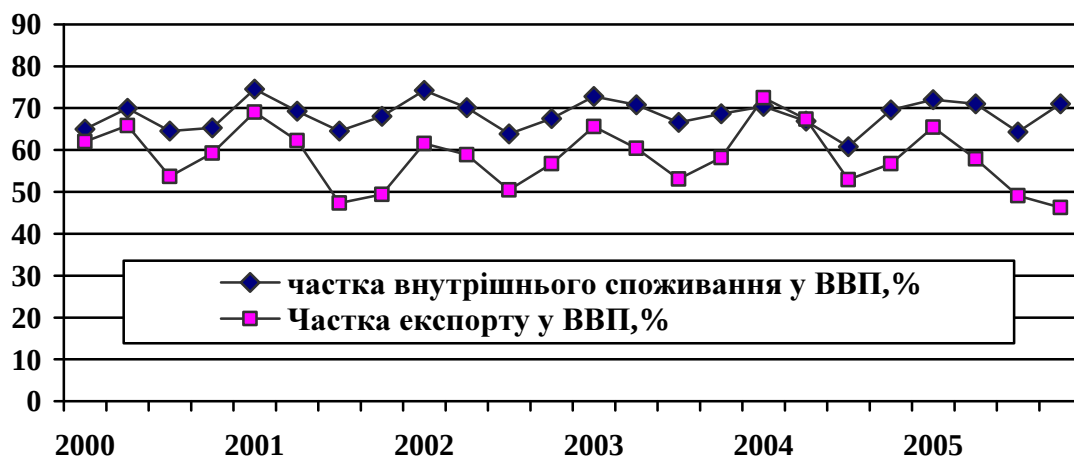

Рис. 1. Динаміка частки експорту та внутрішнього споживання у ВВП України (квартальні дані)

Джерело: [13].

Як можна спостерігати з рис. 1 частка споживання, як і експорту у ВВП має циклічний характер. Протягом досліджуваного періоду динаміка обох показників була досить наближеною, лише починаючи з другого кварталу 2005 року намічено діаметральну протилежність, яка виявляється у зростанні частки внутрішнього споживання та одночасному зниженні частки експорту у ВВП країни.

В сучасній літературі існують різні підходи щодо визначення динаміки та обсягів внутрішнього попиту. Корнієнко Є та Шаповаленко Н. ідентифікаторами внутрішнього попиту визначають: валовий внутрішній продукт (ВВП), показник абсорбції, показник інвестиційних витрат і валовий чистий дохід. Величина внутрішнього попиту на споживчі товари визначається в основному наявними доходами фізичних осіб у В. Точилін та інші [8, с. 7]. В. Шевчук для визначення обсягів внутрішнього попиту застосовує показник роздрібного товарообігу. Для аналізу нами було використано саме цей ідентифікатор попиту.

Динаміка поточних та трендових значень показника реального роздрібного товарообороту (що розраховано за обсягами номінального роздрібного товарообороту із врахуванням індексу інфляції) подано на рис. 2. Дані значення було отримано за допомогою фільтра Ходріка-Прескота. Роздрібний товарооборот перевищив рівноважні значення в 1997-1998 рр., що може пояснювати подальші економічні труднощі саме надмірним збільшенням сукупного попиту [7, с. 283]. В другому півріччі 1998 р. спостерігається відхилення даного показника від лінії тренду у бік зниження. Така динаміка може пояснюватись знеціненням гривні, підвищенням темпів зростання експорту (які значно перевищували темпи зростання внутрішнього ринку), що сприяло переорієнтації економіки здебільшого на зовнішній ринок та відповідне звуження внутрішнього ринку. Така тенденція спостерігалась до початку 2004 року (незважаючи на деякі позитивні зрушення на внутрішньому ринку у 2001-2003 рр.). Проте надалі значення реального роздрібного товарообороту має тенденцію до зростання. Дана ситуація цілком відповідає політиці переорієнтації на внутрішній ринок, яку активно проголошують протягом двох останніх років.

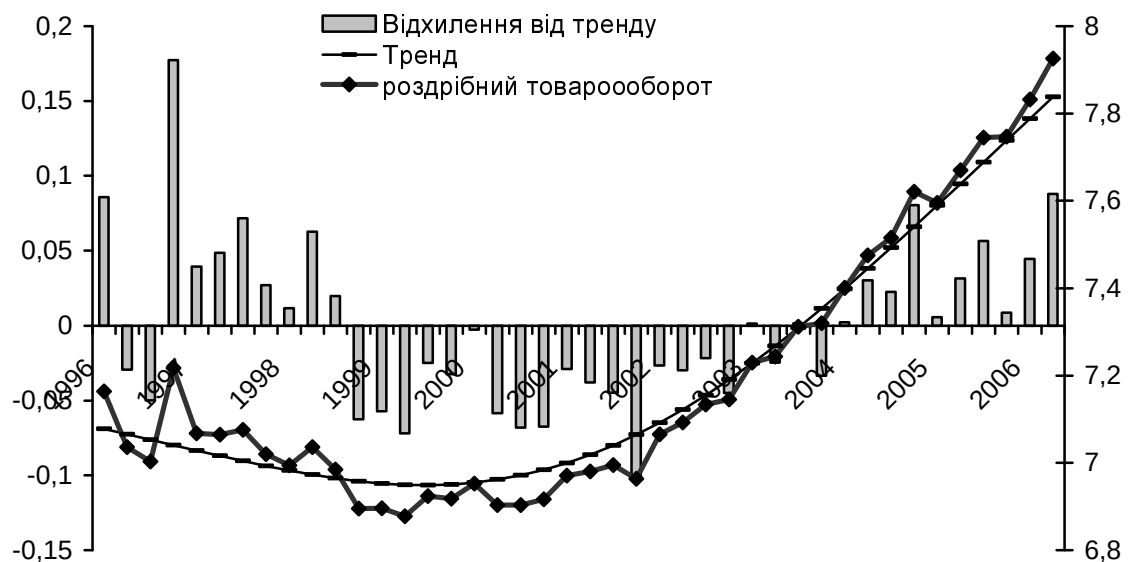

Рис.2 Діючі значення (у логарифмах) та рівноважний тренд реального роздрібного товарообороту

Джерело: [12, 13].

Однак, зростання реального роздрібного товарообороту є менш привабливим (для прихильників переорієнтації сукупного попиту на внутрішній ринок) ніж динаміка його номінального значення, що пояснюють пропорційністю між роздрібним товарооборотом та інфляцією [7], що особливо яскраво простежується в період 2003-2006 рр.

Такий вислід відповідає також висновку прогнозу Л. Шульмана, що стосується макроекономічних наслідків надходження додаткових коштів на споживчий ринок. Збільшення коштів на споживання матиме результатом не підвищення споживання із збереженням рівня цін (як передбачає закон Фішера), а значне збільшення цін із незначним збільшенням споживання.

Коли б вітчизняне виробництво мало значні резервні потужності, то цього могло б і не статись. Тобто зростання купівельної спроможності населення спричинило б до зростання виробництва, а відтак до пропозиції товарів та послуг. Українська ситуація інша. Внутрішній

ринок захоплений іноземними постачальниками. Торгівля - не виробництво, в цій галузі легше підняти ціни ніж збільшити обсяг імпорту товару. Тому, підвищення купівельної спроможності торгівля швидко компенсує не збільшенням обігу, а підвищенням цін [15, с.14]. Саме тому, що хоча й дефіциту на внутрішньому ринку немає, не існує й конкурентного тиску з боку збільшення пропозиції, який би стабілізував ціни. Сподівання уряду на те, що інфляції можна уникнути, якщо підвищувати купівельну спроможність повільно й поступово – марні.

Враховуючі такі висновки, важливим аспектом функціонування внутрішнього ринку є проблема залежності від імпорту. Починаючи з 1998 р., частка імпорту у внутрішньому споживанні постійно зростала, досягнувши у 2000р. 23% та коливалась протягом 2001-2005 року в межах 20-25 % у загальних витратах.

Тому, стимулювання внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту повинно доповнюватись формуванням пропозиції вітчизняних товарів та послуг. Це робить стратегічним завданням досягнення та підтримку конкурентоспроможності національної економіки, оскільки в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі підвищений внутрішній попит легко задовольняється імпортом. Спроможність економіки випускати конкурентоспроможну продукцію, таким чином, стає ключовим фактором розвитку внутрішнього ринку.

Аналізуючи попередні дослідження та огляд ситуації на внутрішньому ринку, доцільно виділити певну групу факторів, що впливають на формування попиту в Україні.

Чинники, що визначають динаміку внутрішнього попиту:

- Доходи населення
- Рівномірність розподілу доходів
- Процентні ставки
- Урядовий попит
- Оподаткування
- Доступність кредитів
- Попит на інвестиції
- Очікування зростання доходів
- Збільшення прибутків від експорту.

Якщо зростання попиту населення відображається у відсотках зростання доданої вартості, підприємства в цій ситуації отримують цілком конкретний прибуток. Однак, розширення попиту зовсім не означає виграшу всіх без винятку виробників. Розподіл попиту за галузями багато в чому залежить від того, хто саме отримує підвищені доходи. А останнім часом у структурі доходів громадян відбулись суттєві зміни. У 2005 році частка соціальної допомоги та інших поточних трансфертів у загальних доходах громадян уперше в історії української економіки випередила заробітну плату. В структурі доходів населення питома вага заробітної плати зменшилась із 43 до 40,5%, при цьому частка доходів від соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів зросла на 3,7% порівняно із попереднім роком та становила 42,2% [16].

Іншими словами, основним “бенефіціаром” стали малозабезпечені верстви населення. Їхні споживчі преференції й мають визначати динаміку розвитку окремих ринків. Таким чином, від підвищення доходів населення найбільшу вигоду отримали виробники товарів народного споживання та суміжні галузі [6, с. 27].

Це може пояснити той факт, що в країні вдалося зберегти динаміку зростання роздрібної торгівлі на рівні попереднього року (близько 21%) попри триразове сповільнення темпів економічного зростання з початку 2005 р.

Проте, за підсумками восьми місяців 2006 року у зростання наявних доходів населення більшим був внесок заробітної плати (18,1 в.п) ніж соціальної допомоги (8 в.п), подовжував сезонно збільшуватись внесок прибутку та змішаного доходу (до 5.7 в.п). Цьому сприяло дворазове підвищення (з 01.01.2006 р. та з 01.07.2006 р.) розміру мінімальної заробітної плати до 375 грн., зміни структури реальної заробітної плати та порядку формуванню тарифної системи оплати праці, а також стимулювання підприємницької діяльності фізичних осіб [18].

В контексті стратегічних напрямів розвитку внутрішнього ринку важливим аспектом є вирівнювання доходів фізичних осіб. За окремими оцінками в Україні доходи громадян різняться більш ніж у 25 разів, тоді як граничною нормою вважається різниця в 10 разів. Свої надприбутки фізичні особи витрачають на предмети розкоші, здебільшого імпортні. Вирівнювання доходів

сприяє раціональному споживанню та орієнтації, за інших однакових умов, на вітчизняного товаровиробника.

Підвищення платоспроможного попиту населення, з одного боку, сприяло знаходженням до державного бюджету коштів від податку на доходи фізичних осіб (реальний приріст за 8 місяців 2006 року становив 26,2%), з іншого, мобілізації коштів від податку на додану вартість (32%).

Зниження гривневих відсоткових ставок, як чинник зростання внутрішнього попиту виявляється через збільшення споживання. По-перше, зниження вартості кредитних ресурсів підвищило інтерес населення до товарів тривалого використання. До прикладу, зростання продажу легкових автомобілів за прогнозами експертів до кінця 2006 року становитиме 50% [18]. По-друге, населення суттєво збільшило попит на інвестиції в нерухомість. Якби цей ринок не був монополізованим, наслідком такої тенденції мало б стати зростання темпів будівництва – замість 6% падіння (за підсумками 2005 року).

Не зважаючи на істотне зростання доходів населення та соціалізацію бюджетних видатків, рівню доходів переважної частини населення ще далеко до тієї позначки, яка б давала змогу отримувати кредити для купівлі житла та товарів довгострокового використання. За інформацією експертів іпотечного ринку, лише близько 10% населення може розраховувати на отримання іпотечного кредиту [10, с. 37]. Така ситуація також пояснює істотне зростання попиту на товари із імпоротною складовою. У 2005 р., за оцінками експертів 40 % реалізованих легкових автомобілів продано в кредит. Крім того, з початку 2006 року банки спростили умови авто кредитування, і вже цього року експерти очікують, що автокредитування охопить до 50% автопродажу. При цьому, зростає попит на комфортніші автомобілі як результат підвищення купівельної спроможності споживачів.

Важливим фактором, що вплинув на розвиток внутрішнього ринку є динаміка депозитних ставок. При зниженні депозитних ставок, населення отримує стимул до більшого витрачання вільних коштів, ніж до їх заощадження.

Збільшення прибутків від експорту визначається чинником підвищення внутрішнього попиту, оскільки, на думку Д. Бленк саме цей фактор підкріпив інвестиційний та будівельний бум в країні, що в свою чергу спонукали до підвищення внутрішнього попиту до 2004 року [19].

Розширення внутрішнього споживчого попиту, який підтримувався високими темпами зростання доходів населення та розвитком внутрішнього виробництва споживчих товарів та послуг, не змогло компенсувати втрат від уповільнення експортних поставок та забезпечити прискорений розвиток високотехнологічних галузей.

Економічне зростання в Україні стримує уповільнена динаміка промислового виробництва [20]. Це пояснюється низкою об'єктивних факторів, зокрема:

- підвищенням ціни на імпортований природний газ та, як наслідок, уповільненням темпів виробництва в галузях з високою його часткою у собівартості виробленої продукції. Зростання витрат підприємств (у зв'язку з необхідністю переведення технологічних процесів на енергозберігаючі технології) призвело до погіршення їх фінансового стану;

- скороченням внеску зовнішнього попиту в економічне зростання, зокрема через наявність проблем у торгових відносинах з Росією щодо експорту деяких видів продукції до цієї країни, а також збільшення виробництва металопродукції в Китаї.

Отже, бурхливе зростання внутрішнього попиту формує інше важливе завдання в Україні – стимулювання споживання саме вітчизняних товарів та послуг. Вітчизняний виробничий потенціал часто залишається незатребуваним через низьку конкурентоспроможність виробників. Виходячи з даної ситуації, основою надійного функціонування та розвитку внутрішнього ринку може стати конкурентоспроможність на ньому вітчизняної продукції за наявності незначних тарифних та нетарифних обмежень для імпорту. За таких умов, зростаючий попит на кінцеві та інвестиційні товари з боку домогосподарств і нефінансових корпорацій гарантовано буде задовольняти переважно вітчизняна продукція.

Крім того, не слід забувати, що динаміка споживання визначається багатьма чинниками, які не залежать від інструментів економічної політики. До прикладу, позитивне сприйняття населенням перспектив розвитку економіки сприяє подальшому збільшенню витрат. І, навпаки, очікування кризи, навіть безпідставні, провокують зниження попиту.

Надання пріоритету лише внутрішній компоненті сукупного попиту є недостатнім для поновлення динаміки економічного зростання в країні. Тому важливим завданням є оптимальне балансування сукупного попиту на внутрішньому та на зовнішньому ринку.

Список використаних джерел:

1. Дубогриз Є. Запит на попит // *Контракти*. – 2005. - №37.
2. Сколотяний Ю. На виріст. Цього року економіка не виправдовує навіть найскромніших сподівань // *Дзеркало тижня*. – 2005.- № 49. – 17 грудня
3. Крючкова І. Анатомія гальмування // *Дзеркало тижня*. – 2005.- 2 грудня
4. Крючкова І. Економіка та принцип золотого перерізу // *Дзеркало тижня*. – 2005.- №48. – 16 липня
5. Тигіпко С. Україна у глобальному економічному процесі // *Дзеркало тижня*. – 2003.- №39. – 11 жовтня
6. Вавришук В. Натуральне господарство // *Контракти*. – 2005. -№37. – с.26-28
7. Шевчук В. О. Циклічні аспекти стимулювання платоспроможного попиту // *Вісник ЛКА*. — 2005. — Вип. 19. Збірник наук. праць за матеріалами міжн. наук.-практ. конф. „Структурні трансформації та інвестиційно-інноваційний розвиток торгівлі” (м. Львів, 10—11 листопада 2005 р.). — Част. 1. — с. 282—286
8. Точилін В., Осташко В, Олефір В. Стан і перспективи розвитку внутрішнього ринку України // *Вісник КНТЕУ*. – 2005. - №6. – с.5-11
9. Точилін В., Осташко В, Олефір В. Внутрішній ринок України: проблеми розвитку // *Економіст*. – 2005. - №2. – с.34-37
10. Даниленко А., Шелудько Н. Тенденції та наслідки активізації споживчого кредитування в Україні // *Вісник НБУ*. – 2006. -№5.- с.36-39
11. Геєць. В.” Суть в тому, щоб капітал, розвиваючись, виконував свою соціальну функцію”// *Дзеркало тижня*.-2006.-№11. – 25 березня
12. www.bank.gov.ua
13. www.imf.org
14. Корнієнко Є., Шаповаленко Н. Аналіз та прогнозування показників зовнішньої торгівлі України: роль факторів РЕОК, зовнішнього та внутрішнього попиту // *Вісник НБУ*. – 2006. -№7. – с.24-32
15. Шультман Л. Бюджет проїдання // *Свобода*. -2005. - №38(308). – с.13-14
16. Бюлетень Національного банку України. -2006. - №3
17. Бюлетень Національного банку України. -2006. - №5
18. www.interfax.kiev.ua
19. Бленк Д. Оцінка конкурентоспроможності України в умовах політичних змін // *Дзеркало тижня*.-2005.-№25. – 2 липня
20. Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2007 рік (*Проект*).
21. Лігоненко Л. Роздрібна торгівля України у світлі світових тенденцій розвитку галузі // *Вісник КНТЕУ*. – 2005. - №6. – с.12-22
22. Полоньов Ю. Ніколайчук С. Оцінка циклу ділової активності української економіки // *Вісник НБУ*. – 2005. -№8 – с.4-8
23. Рябошлик В. Особливості нинішньої макроекономічної ситуації та шляхи прискорення розвитку економіки // *Економіст*. – 2005. - № 11. – с.38-41
24. Muscatelli V., Srinivasan T., Vines D. Demand and Supply Factors in the Determination of Net Exports: A Simultaneous Error-Correction Model for Hong Kong // *The Economic Journal*. – 1992. – No.102. – p.1467 –1477
25. Сергеева Л. Русакова О. Моделирование потенциального спроса потребительские товары. // *Економіст*. – 2005. - №4 – с.84-85

Анотація

Проведено аналіз основних тенденцій внутрішнього ринку України. Розглянуто внесок експорту та внутрішнього попиту до ВВП. Досліджено динаміку роздрібного товарообороту країни, шляхом розподілу показника на циклічну та трендові складові за допомогою фільтра Ходріка-Прескотта. Виділено основні чинники внутрішнього попиту та розглянуто можливий характер їх впливу за сучасної макроекономічної ситуації.

Аннотация

Проведено анализ основных тенденций внутреннего рынка Украины. Рассмотрено вклад экспорта и внутреннего спроса в ВВП. Исследовано динамику розничного товарооборота, путём разделения показателя на циклическую и трендовую составляющие, с помощью фильтра Ходрика-Прескотта. Выделены основные факторы внутреннего спроса и рассмотрено возможный характер их влияния, учитывая поточную макроэкономическую ситуацию.

Summary

The analysis of the main tendencies on the Ukrainian internal market had been made. Payment of export and internal demand to GDP is considered. Probed dynamics of retail commodity turnover of country, by dividing of index to cyclic and trend constituents by Hodrick-Prescott Filter. The basic factors of internal demand are selected and possible character of their influencing at a modern macroeconomic situation is considered.